

Egyetemalapítási helyzetkép a Délvidéken

Bevezetés

Az egyetem – a délvidéki értelmiség véleménye szerint – a magyarság szellemi központja lehetne, ahol nem csak magyar nyelvű oktatás folyik, hanem európai és magyar szellemiség is formálódik...¹

Az egyetemalapítási törekvések – hasonlóan a Kárpát-medence többi határon túli régiójához – a Délvidéken is megfogalmazódtak néhány évvel ezelőtt. A folyamatok azonban lassan haladnak. Az általános felsőoktatási légkör – és azon belül a kisebbségi felsőoktatási politika – nehezen tud megbirkózni egy önálló magyar felsőoktatási intézmény alapításának a gondolatával. Egyáltalán nem is biztos, hogy a magyar felsőoktatási felzárkóztatási érdek egy magyar nyelvű intézményben érvényesíthető az értékrendszerében, demokráciájában, toleranciájában (és minden egyéb társadalmi-gazdasági viszonyaiban) eltérő Szerbiában, még a többnemzetiségű Vajdaságban sem. Egy multietnikus intézmény keretei között szerveződő felsőoktatásnak van és lehet jövője a Vajdaság északi részén – ez a tanulmány hipotézise.

A regionális (helyi) kompetenciák, hatáskörök, forrásszabályozási mechanizmusok mekkora mozgásteret biztosítanak a társadalmi-gazdasági erők mozgósításához és a helyi-regionális elit innovatív szerepvállalásához? Az egységes magyar felsőoktatás hiányában mi lehet az alapja a régió fejlődésének? Elindulhat-e a kihelyezett tagozatokra építkezve egy komolyabb, határokon átívelő tudástranszfer, régiófelzárkóztatási folyamat? Egyáltalán, létezik-e társadalmi, kisebbségi közösségi konszenzus a felsőoktatás intézményfejlesztését illetően a Délvidéken? Ezekben a kérdésekben fogalmazódik meg a kutatási probléma, melyre a tanulmány a délvidéki és magyarországi szakirodalomra, korábbi kutatásokra, illetve újabb empirikus kutatásokra támaszkodva keresi a választ, megfogalmazva egy általános kisebbségi felsőoktatási helyzetképet, 2009-ben, a délvidéki helyi-regionális elit szemszögéből.

A délvidéki magyar felsőoktatás szerveződéséről – felsőoktatás-kutatási megközelítésben

A felsőoktatás-kutatás egyik különálló szegmensével, mégpedig a kisebbségi felsőoktatás-politika, a kisebbségi intézményszerveződés kérdéseivel foglalkozik

1 Köszönetnyilvánítás Prof. Dr. Gábrity Molnár Irénnek és Prof. Dr. Horváth Gyulának szakmai segítségükért, a készséges adatszolgáltatásért.

a tanulmány második fejezete, azon általános felsőoktatás-kutatási módszertanra alapozva, amelyet az ún. clarki modell foglal magába. Kozma Tamás kisebbségi oktatáspolitikai koncepciójában a felsőoktatás a helyi-regionális elit többségi nemzettel vívott „hatalmi harcaként” jelenik meg. Ezek ugyanis, adott kisebbségi közegben nem megkerülendő dolgok. A felsőoktatás-politika egyes képviselői (Clark, Teichler, Neave, Vugh) szerint a felsőoktatás olyan társadalmi alrendszer, amelyet a résztvevő szereplők küzdelme alakít.² Clark a hatalmi harcok színterén három fő érdekcsoportot – aktorokat – különböztet meg, akik a felsőoktatás jellegét meghatározzák. Ezek az állami bürokrácia, az akadémiai oligarchia és a piaci szereplők. Idővel a modell résztvevőivé váltak a felsőoktatási menedzsment, a hallgatók, egyéb stake holderek.³

A dolgozat a délvidéki kisebbségi felsőoktatás kiemelkedő szereplőivel készített mélyinterjúkkal igyekszik a három érdekcsoport elképzeléseit feltárni.⁴ A meginterjúvott

² Clark 1983, idézi: Mandel, 2007: 11.

³ Teichler, 1998, idézi: Mandel, 2007: 13.

⁴ Szociológiai mélyinterjúk készültek cca. 60-120 perces időtartamban, ahol az interjúalanyok kiválasztása szakmaiságuk megfelelő indoklásával történt. Interjúalany 1: Az akadémiai oligarchia képviselőjében – rendes egyetemi tanár állami egyetemen. Kutatási területe: szociológia, oktatásszociológia, humánforrás-fejlesztés, kisebbségkutatás, politológia stb. Tapasztalatokkal rendelkezik a vajdasági kihelyezett tagozatokkal (anyaországi főiskolák a Vajdaságban) kapcsolatban is, hiszen éveken keresztül konzulens tanár. Az *MTA köztestületi tagja* és a *Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának* külhoni tagja. Több kutatómunkával foglalkozó tudományos társaság vezető kutatója, kb. félévszáz oktatás-szociológiai publikációja jelent meg. Szakmai társulati tagságok: *Magyarságkutató Tudományos Társaság*, *Vajdasági Magyar Tudományos Társaság*, *Regionális Tudományi Társaság*, *Magyar Szociológiai Társaság* (Budapest), *Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium* (témavezető tutor), *Vajdasági Magyar Felsőoktatási Tanács Tudományi Bizottságának* elnöke, *Vajdasági Magyar Ösztöndíj Tanács* tagja. Közéleti tevékenysége szerteágazó: vajdasági és határon túli – anyaországi akadémiai körök, számos nemzetközi tudományos projekt résztvevője, több rangos kitüntetés tulajdonosa. A vajdasági magyar egyetem-alapító bizottság titkára és a *Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka) Alapító Bizottságának* tagja, jelenleg tanács-elnök helyettes. Interjúalany 2: Az állami bürokrácia képviselője, politikus – a kisebbségi oktatáspolitikázás kiemelkedő személyisége, aki képviseli az akadémiai oligarchiát is. 2006 óta tartományi oktatási és művelődési titkár/miniszter. Elektromérnök, kutatási terület: műszaki tudományok. Három évtizedes tanári tapasztalattal rendelkezik, amelyet az egyetlen önálló magyar felsőoktatási intézményben szerzett, nevezetesen a *Szabadkai Műszaki Főiskolán*, illetve kiegészítőként a nem teljes magyar oktatást folytató *Építészeti Karon*, szintén Szabadkán. Tudományos tevékenységéről számos külföldi és egyéb folyóiratban megjelent publikáció, kutatási eredményei tanúskodnak. Az egyetemalapító bizottság tagja, az alapítás alatt (2004-2006) a *Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar* kinevezett dékánja volt. Interjúalany 3: „Újszülött egyetemek (egyetemi kar)”, társadalmi beágyazottság, regionális hasznosulás, regionális együttműködések, piaci modell. A szabadkai *Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar* dékánja (2006. július 3.), rendes egyetemi tanár. Kutatási terület: művelődéstörténeti kutatások, magyar színjátszás. Határozott közéleti befolyása van, 2008-ban egy hetilap felmérése szerint a legbefolyásosabb vajdasági magyar nő. Akadémiai körökben is képviselteti magát (*Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság*, a *Vajdasági Magyar Tudományos Társaság*, *Magyar Professzorok Világtanácsa*, az *MTA köztestületi tagja*). Vajdasági közéleti részvétele is jelentős (*Vajdasági Magyar Közművelődési Egyesület*, *Szerb Matica Színház-történeti Osztálya*, a *Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium*, a *Vajdasági Színházi Múzeum*, a *Szabadkai Népszínház*) – tagsága, igazgatóbizottsági tevékenysége révén. Interjúalany 4: Szakmaiság: „Piaci hiénák”, magánszféra – versus állami karok, modern felsőoktatási szervezésemélet, menedzsment kialakítás, vállalkozások bevonása, ipari kapcsolatok, perifériák, kutatóintézetek hálózati működtetése. A *Veszprémi Pannon Egyetem* professor emeritusa. Vajdasági származású. Az *Újvidéki Egyetem Mezőgazdasági Karának* és a szabadkai *Közgazdasági Kar* egykori egyetemi tanára. Széchenyi ösztöndíjas egyetemi tanár (1999). Két évig az *Agrárökonomiai és Faluszociológiai Intézet* igazgatója. 1969-1971 között a szabadkai *Közgazdasági Kar*al párhuzamosan működő *Szervezetudományi*

személyek szakmaiságuk (előzetes) határozott indoklásával átfogó képet adnak arról a magyar felsőoktatásról, amely jelen pillanatban a Délvidéken szerveződik.

Önálló magyar felsőoktatásról a vajdasági magyarság esetében nem beszélhetünk. Néhány szabadkai főiskolán [Műszaki (teljes magyar oktatás) és Óvóképző Főiskola (részben)] és az Újvidéki Egyetem néhány karán folyik nem intézményesített (részben) magyar nyelvű oktatás [Tanítóképző Kar és Bölcsészeti Kar – Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (teljes magyar oktatás), illetve a szabadkai Közgazdasági Kar, Építőmérnöki Kar, illetve a Művészeti Akadémia (részben)].

Kihelyezett tagozatok a Délvidéken

Az egyetemalapítás előzményét Kozma Tamás a kihelyezett tagozatok gyakorlatával támasztja alá. A kihelyezett képzés politikai, kulturális és gazdasági körülmények szerencsés összjátékának eredménye, amely fokozatosan önállósul, intézményesül, míg nem a befogadó ország integrálja azt saját felsőoktatási rendszerébe.⁵ Kozma az 1990-es éveket követő trendre, az európai térségben megjelenő nyugati intézményekre hívja fel a figyelmet, amelyekbe a magyarországi intézmények Kárpát-medencei kihelyezett képzései is illeszkednek. Jellemző, hogy ezen intézmények nyomán követik a gazdasági és a politikai viszonyok alakulását, kockázatvállalók, gyakorlatias képzéseket kínálnak, vállalkozói szelleműek, ugyanakkor támogatottságuk (anyagi és annál erősebb morális) van.⁶

A kihelyezett tagozatok [a Vajdaság esetében a *Szent István Egyetem*⁷ *Kertészettudományi Kara* (1996), és a *Gábor Dénes Műszaki-informatikai Főiskola* (1996–2008) (továbbiakban: *GDF*)] jogi státusza nem tisztázott. A *GDF* magánfőiskolaként, vállalkozásként, majd civil szervezet működtetésével tevékenykedett 2008-ig.⁸ A kertészettudományi kar magyarországi székhelyen kívüli képzés, amely a Vajdaságban konzultációs központi legitimitással rendelkezik. A *Budapesti Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem* és a *Zentai Önkormányzat* kezdeményezésére jött létre a levelező tagozat, a magyarországi *Oktatási Minisztérium* támogatásával. A zentai *Kertészek Egyesülete*, valamint a *Thurzó Lajos Közművelődési Központ* civil szervezet szolgált a működéshez szükséges intézményi háttérrel. A tárgyi feltételeket és gyakorlati

Intézet helyettes igazgatója/igazgatója. Szakmai társulati tagságok: Regionális Tudományi Társaság Szabadka, International Association of Agricultural Economists, European Association of Agricultural Economists, A Magyar Agrárközgazdászok Társulata, Magyarágkutató Tudományos Társaság Szabadka, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium. Kutatási területek: szervezésmélet és módszertan, élelemtermelési rendszerek modellezése, operációkutatás és szimuláció, racionalizációs módszerek, menedzsment és döntésmélet, kockázatmenedzsment, minőségmenedzsment, fenntartható vidékfejlesztés menedzsmentje.

⁵ Kozma, 2004: 80–81.

⁶ Kozma, 2004: 81.

⁷ *Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kar*

⁸ Megszűnésében szerepet játszott a párhuzamosság (állami műszaki főiskola, szabadkai közgazdasági kar).

terepet a magyarkanizsai mezőgazdasági szakközépiskola mintagazdasága biztosítja. A nyolcszemeszteres képzés végeztével kertészmérnöki végzettség szerezhető meg (BSc), amely a *Belgrádi Erdészeti Egyetem Dísznövény-termesztési Tanszékén* honosítható, különbözeti vizsga nélkül. A *GDF* informatikus mérnöki végzettséget biztosított a hallgatóknak, de a diploma munkaerő-piaci hasznosulása nem volt megfelelő.

További következtetések megfogalmazására adnak lehetőséget az intézményekben tanuló fiatalokkal készített empirikus kutatási eredmények.⁹ A kutatás egyik legfontosabb következtetése az, hogy a hallgatók elsődleges célként felsőfokú végzettséghez szeretnének jutni, magyar nyelven kívánnak tanulni (a válaszadók 56,2%-a). Az oktatási intézmények három legfőbb előnyét megjelölve a hallgatók a magyar oktatási nyelvet, a lakóhelyhez való közelséget, majd a hétvégeken tartott órákat emelték ki prioritásként. A (bizonytalan) diplomahonosítással kapcsolatos véleményük az, hogy a munkaerőpiacon a gyakorlati tudás a lényeg, nem pedig a papírforma.

A Szerbiában működő kihelyezett magyarországi tagozatok évtizedes tapasztalataiból építkezve a jövőben a legális (akkreditált), magyarul is képző állami intézményekkel nem párhuzamosan működtetett képzések megszervezésére kell törekedni. A kihelyezett tagozatos, konzultációképzéssel kapcsolatban javaslatként (a hiányosságok pótlására) a következőket említették a megkérdezettek: a gyakorlati oktatás minőségi megszervezését, flexibilis tantervet több választható tantárggyal, több előadással, szemléltető eszközök, egyéb gyakorlati oktatási infrastruktúra, jobb felszereltség, internet, diákszervezetek, erősebb és hatékonyabb oktatásmenedzsment az intézmények részéről. A magyar oktatási nyelven képzést folytató intézmények vonzzák a magyar fiatalokat. Ebből is látszik, szerepük megkérdőjelezhetetlen. Éppen ezért újra kell gondolni¹⁰ a kihelyezett tagozatok működtetését a Vajdaságban. A felsőoktatási intézmények, karok autonóm tevékenységének függvényében alakul a jövőben a régió innovatív tudományszervezési szerepe, amelyre a nemzetközi kapcsolatok építése, határ menti, határokon átívelő együttműködések kezdeményezése, produktív kapcsolatápolás a jellemző. A nem formalizált, személyes kapcsolatok, szakmai kapcsolatok (oktatók és hallgatók részéről) segíteni tudják az intézményesült együttműködések, határokon átívelő sokoldalú, szerződéses kapcsolatok létrehozását, a meglévő kapcsolatok ápolását. Rechnitzer és Smahó kutatásaiban rámutat arra, hogy „ez a tendencia a jövőben folytatódni és erősödni fog, a nemzetközi együttműködések az intézmények versenyképességét számottevően befolyásoló, meghatározó tényezők lesznek, a jövőbeli siker egyik zálogát fogják jelenteni. Ezért az egyetemeknek, főiskoláknak nagy hangsúlyt kell fektetniük a nemzetközi kapcsolatrendszerük kiépítésére, bővítésére, valamint meglévő együttműködések intenzívebbé tételére. Szándék szintjén szinte

⁹ Kérdőíves felmérés készült a magyarországi főiskolák kihelyezett tagozatos hallgatói között. A kutatás koordinátora Prof. Dr. Gábrity Molnár Irén, a tanulmány 2005-ben jelent meg. Gábrity, 2005c: 169-195.

¹⁰ Gábrity, 2005c: 195.

mindenütt megjelenik ez a törekvés, ám az intézmények még nem tulajdonítanak stratégiai jelentőséget a nemzetközi kapcsolatoknak.”¹¹

„A regionális együttműködésekkel kapcsolatos törekvéseinket szeretnénk afelé irányítani, hogy a Szabadka-Szeged-Eszék viszonylatban >kipótoljuk a „rendszer” esetleges hiányosságait<... Vendégprofesszori, tanár-diákcseré bejáródott dolog, azon felül közös, piaci igényekhez idomított programokat is működtet az MTTK, például a szegedi Juhász Gyula Pedagógusképző Karral. Nyitott karként >adja el magát< az MTTK” – a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (továbbiakban: MTTK) dékánjának szavait idézve.

A régióban működő oktatási intézmények képzési kínálatának racionális kihasználása a cél, a felsőoktatási tömörülést képviselő érdekek összeegyeztetésével. A délvidéki magyar intézményalapítás elsődleges célja a megfelelő kínálat biztosítása, megszervezése. Piacképes szakokkal oktató, innovatív szerepköröket magukra vállaló határon túli intézmények által mindez meg is valósítható.

Támogatáspolitikai avagy modern tudományszervezés a területfejlesztés érdekében

Gábrity kiemeli, hogy a vajdasági magyar felsőoktatás és kutatás támogatását az anyaország részéről be nem fejezett folyamatnak tekinthetjük, a Vajdaságban még nem tudott önálló magyar felsőoktatás szerveződni, ugyanakkor az 1995 utáni magyar támogatáspolitikának a jövőben nincs létjogosultsága. Az eddigi támogatás-felhasználási gyakorlatot/logikát („*Amit a szerb állam nem támogat, azt pótoljuk ki az anyaországból*”) át kell értelmezni, helyet kell adni a civil szervezetek tevékenységének is. A támogatáspolitikai új távlatait helyezi kilátásba Gábrity az elmúlt, lezárt nehéz évtizedet követően, új prioritásokkal, tervezési-hasznosulási paraméterekkel.

Kozma egyik fontos kutatási eredménye (amelyet egyben másfél évtizedes európai uniós tapasztalatokkal is alátámaszt) a felsőoktatás-tudományszervezés területfejlesztésként történő támogatása.¹² Az elkülönült kisebbségi intézményhálózatok nem tekinthetők perspektivikusnak. „A kisebbségi felsőoktatási és tudományfejlesztési törekvések és az érintett területek gazdaságfejlesztésének összekapcsolása Kelet-Közép-Európában is igen ígéretes irányzat lehet mind politikai, mind gazdasági, mind pedig kulturális téren”.¹³ Kozma közös felsőoktatási és regionális fejlesztési projektek kezdeményezését javasolja, hogy az elmaradott térségeket a felsőoktatás révén lehessen

¹¹ Rechnitzer – Smahó, 2007: 52-71.

¹² Kozma, 2005a: 35-39.

¹³ Kozma, 2005a: 38.

fejleszteni.¹⁴ Másrészt a régiók a határok nélküli, globalizálódó világban új kihívásokkal szembesülnek, „kisebbségi- vagy többségi létüktől” eltekintve. A versenyképes régió ismérvei: folyamatos fejlesztés, új ötletek, szervezeti tanulás, mindaz, amit összefoglalóan innovációs képességnek nevezünk.

A Szerb Köztársaság *Regionális Fejlesztési Stratégiájára*¹⁵ hivatkozva Takács kiemeli a nemzeti regionális fejlesztési célkitűzések régióigényekkel szembeni összehangolatlanságát.¹⁶ Annak ellenére, hogy az említett stratégia a „nemzetgazdaságot fenyegető legnagyobb veszélyként” éppen a lakosság iskolavégzettségét, a gazdaság szükségletei és a munkaerőpiac közti szakadékot, továbbá a kompetencia- ill. megfelelő tudáshiányt említi, hangsúlyozva az oktatásba, humántőkébe történő beruházások fontosságát, azonban a régióspecifikus szükségletekre az akcióterv sem tér ki, az elképzelések is hiányoznak a stratégiai célok megvalósításához. A nemzeti fejlesztési dokumentum, ellentmondásosan, erősségként érvel a kiterjedt közép- és felsőoktatási intézményi infrastruktúra mellett (megcáfolva lényegében a tanulmányban tárgyalt kutatási problémát), továbbá kiemeli a Vajdasági régió geostratégiai helyzetéből, illetve a határokon átívelő együttműködésekben, potenciális (és már folyamatban lévő) EU-s forrásokból¹⁷ származó (megkülönböztetett) előnyeit. A regionális fejlesztésről szóló törvény¹⁸ meghozatalát követően a helyi közösségeknek felkészülten, következetesen és koncentráltan kell irányítani a régiófejlesztési tevékenységeket. Egy regionális felsőoktatási koncepció kidolgozása a Vajdaság északi térségeinek (Délvidék) fejlődését is elősegítené. A rendelkezésre álló források több komponenséből kell biztosítani a térségfejlesztés folytonosságát: határokon átívelő együttműködések, regionális fejlesztések, infrastrukturális beruházások, humán erőforrás fejlesztések stb. A nemzeti regionális fejlesztési stratégiai dokumentum minden régió¹⁹ számára előírja a konkrét tervdokumentumok kidolgozását – kutatás-fejlesztés, képzések,²⁰ kultúra, kommunikáció, egészségügy és civilvédelem területein. A nemzetközi mércék hangsúlyozása (az európai uniós ambíciókkal rendelkező) többségi nemzet politikai képviselői pozitív magatartásának is ösztönzője lehet. Nemzetiségi kérdésektől teljesen elvonatkoztatva, „a régióknak el kell fogadniuk a tudás és a folyamatos tanulás

¹⁴ Kozma, 2005a: 35-39.

¹⁵ Strategija regionalnog razvoja Srbije za period od 2007 do 2012. godine (2007) = <http://www.merr.sr.gov.yu/sektori/rpolitika.php?lang=lat>

¹⁶ Takács, 2008b: 271-283.

¹⁷ A 2007-2013-as programozási időszakban az IPA források 11 468 milliárd € tesznek ki (Strategija, 2007).

¹⁸ Zakon o regionalnom razvoju – még csak törvénytervezet formájában közzétett dokumentum, Szerbia EU-s ambícióinak egyik meghatározó törvényes dokumentuma.

¹⁹ Jelen pillanatban a stratégia és a törvénytervezet értelmében Szerbiában 7 NUST2-es régió kijelölése van előlátva, azaz, hogy a Vajdaság 1 nagyrégió, amely a regionális fejlesztési stratégia értelmében 7 NUTS 3-as fejlesztési régióra oszlik (körzetek), esetünkben ez az észak-bácskai régió, de természetes vonzásából kifolyólag mindenképp ide tartozik Észak-Bánát is.

²⁰ Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije za period od 2007 do 2012. godine. 115.

elsőbbrendűségét, tudásalapú, tanuló régióvá kell válniuk. A 'tanuló régió' kulcsa pedig az a humán infrastruktúra, amelynek központi eleme a humán erőforrást képző egyetem".²¹

Horváth angliai, német és skandináv, tehát fejlett országok példáin keresztül mutat rá azokra a tudományszervezési tapasztalatokra, amelyekkel Kozma is érvel a kisebbségi felsőoktatás-fejlesztés esetében.²² Már az 1960-as években is – az egyetemek alapításában mindenütt – a regionális gazdaság fejlesztésének igénye játszotta a meghatározó szerepet. Az új intézmények képzési szerkezetét a regionális gazdaságok szükségleteihez igazították, szoros kapcsolatokat ápolva a regionális hatóságokkal, és főleg a helyi gazdaságokkal. Horváth az egyetemek K+F (kutatás+fejlesztés) feladatkörei mellett további gazdasági érveket sorakoztat fel a belső regionális fejlődés mellett: technológiailag fejlett versenyképes termékek és szolgáltatások előállítására, hatékony értékesítésére, tökevonó erő, KKV-k (kis- és középvállalkozások) klaszteresedésében betöltött szerepük.²³ A Vajdaságban az adott regionális gazdaságfejlesztési perspektívák a felsőoktatás-fejlesztés terén háromlépcsős „akadályt” kell, hogy áthidaljanak:

1. Mivel alapcélként az ország regionális fejlesztési politikájában a felsőoktatás-fejlesztés, intézményalapítás nem szerepel, a helyi-regionális elitnek kell megküzdeni a (nem csak kisebbséget érintő) problémával.
2. A tartományi regionális szerveknek biztosítani kell a felsőoktatás és a regionális fejlődés szoros együttműködését, szem előtt tartva, hogy a felsőoktatás fejlesztése nem kizárólag az oktatásirányítás belügye, és fokozott ágazatközi koordinációt igényel.²⁴
3. A társadalmi szükségletként megnyilvánuló intézményalapítást követően biztosítani kell a hosszú távú működtetést, és az innovációs rendszer (új) elemeként a területfejlesztési feladatok megfelelő elvégzését, amelyhez a felsőoktatásnak – Horváth alapján – további feltételeket kell teljesítenie. A kutatást kiemelten kell kezelni, megfelelően ösztönözni, technológiai és gazdasági innovációkat kell létrehozni, támogatni kell a felsőoktatás és a gazdaság szervezett együttműködését egy területileg decentralizált felsőoktatási közegben, ahol a munkamegosztás, forráselosztás, intézményi méret területén is biztosított a kiegyensúlyozott fejlődés.²⁵

21 Florida, 1995; idézi: Mezei, 2007: 79.

22 Horváth, 2003: 193-202.

23 Horváth, 2003: uo.

24 Horváth a magyar modernizáció, illetve Magyarország felsőoktatás-fejlesztésére adott ajánlásaira hivatkozva. Horváth, 2003: 206.

25 Horváth, 2003: 202.

Változásmenedzserek és a helyi (regionális) elit a politikai önmeghatározás útján

Kozma tanulmányában aláhúzza, hogy a kisebbségi felsőoktatási kezdeményezések Közép-Kelet-Európában egyszeri jelenségek, a megfelelő idő, azaz az 1989/90-et követő hatalmi vákuumok szülöttei.²⁶ Ezt a lehetőséget a vajdasági magyar politikai elit (elsősorban a balkáni háborúk miatt) elszalasztotta, így máig a kisebbségi magyar felsőoktatás intézményes megalakításával küszködik.²⁷ Nem nevezhető erősnek és egységesnek a „fogadó fél”²⁸ sem, a helyi (regionális) elit kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezései a nemzetpolitikai változások (Koszovó, Hága) függvényében gyakran meggyengülnek. Elbizonytalanodnak abban, hogy tényleg képes-e a lokális társadalom kiharcolni, majd befogadni az intézményt. Intézményalapításkor mindenképp szükség van: az önkormányzati-közigazgatási vezetőkre (polgármesterek, képviselők, stb.), a helyi értelmiségre (mint kritikus tömeg, szellemi potenciál), valamint a gazdasági elit képviselőire (vállalkozók, kisvállalatok mint munkaerő-piaci megrendelők), illetve a szakértelmiséggel kötött szövetségekre.²⁹

Kozma az intézményalapítási folyamatokban kiemeli a Változásmenedzserek – „a változás hordozóinak” (change agent) szerepét.³⁰ Gábrity meglátásában is – hasonlóan Kozmáéhoz – a változások hordozói karizmatikus, tudós, kockázatvállaló, de „rejtőzködő” egyéniségek, akik a politika képviselőinek segítségére (nemzetiségi, önkormányzati és vezető politikai-belgrádi körök), támogatásukra, kapcsolati tőkéikből eredő sikereire építenek. Kozma szerint: politikai neutralitásuk megőrzése cselekvésképtelenséget eredményezhet, politikai túlzott exponáltságuk, érdekérvényesítésük pedig rövid életű és bizonytalan lehet. Ennek valamiféle optimumával mérhető a felsőoktatási kezdeményezés sikere.³¹

A helyi elit változó tematikával tudja csak sikeresen kommunikálni a közösség felé egy intézmény alapításának szükségességét. A helyi – regionális társadalom tagjai által képviselt tömegigény (felsőfokú képzettség megszerzése anyanyelven, munkaerő-piaci érvényesülés, regionális fejlesztések stb.) hatalmi súlyt, nyomatókat kölcsönöz a helyi elit számára.³² Az intézmény alapítását Kozma megítélése szerint, mint helyi önmeghatározást (kisebbségi, ideológiai elkötelezettségek, foglalkoztatottsági problémák, regionális együttélések–fejlesztések, európai fölzárkózás stb.) interpretálják, érzékelve és kitapintva az igényeket. Fontos, hogy a változások hordozói az intézményalapítást a helyi regionális politika kérdéseként exponálják több politikai szinten (városi politika, „határon túli” probléma, regionális politika, térségfejlesztés, kisebbségi politika, identitás stb.), idomítva az intézményalapítás adott helyi

²⁶ Kozma, 2005a: 35.

²⁷ Gábrity, 2006a: 122.

²⁸ Kozma, 2005a: 35.

²⁹ Kozma, 2004: 86-87.

³⁰ Kozma, 2004: 87.

³¹ Kozma, 2005a: 35-39.

³² Kozma, 2004: 85.

föltételeihez, korlátaikhoz, adekvát módon kommercializálva („eladva”) a helyi – regionális társadalom felé.³³

„Koalíciós megegyezésekről lehet csak szó. Gazdasági szempontokkal kell érvelni, és nem mondhatja senki sem, hogy az intézményalapítás nem szükséges. Egyik vita témája volt tulajdonképpen, az újvidéki és szabadkai értelmiség között az, hogy színmagyar felsőoktatási intézményt kell létrehozni... Ezek a kezdeményezések (Szlovákia, Románia példáját említve) gazdaságilag nem fenntarthatók, és csak gondokat szülnek. Támadások érték a multietnikus tematikájú intézményt is pár évvel ezelőtt...”

A tartományi oktatási miniszter, egyben az egyetemalapító bizottság tagja taktikai lépésnek tartja a multietnikus intézmény-fejlesztési koncepciót: Nem lenne ellenkezés, pozitív diszkriminációban részesülhetne ellenséggé formálása nélkül, ellenben egy színmagyar egyetemmel, amely folyamatos bántalmazások eleme lenne.

Tóth kutatási eredményekre hivatkozva kiemeli: „a vegyes lakosságú régióknak sajátos felsőoktatási-kulturális igényei vannak, amelyek eltérnek a homogén lakosságú térségektől. Ezekre válaszként olyan felsőoktatási intézményi modellek alakultak ki, amelyek nemcsak eltérnek az egynyelvű, egykultúrájú egyetemektől, hanem fejlesztésük, működtetésük, beillesztésük az (adott) oktatási rendszerbe sajátos munkát és szaktudást igényel”.³⁴

Szabadkai egyetemkonceptió – lassan őrlő malmok

A vajdasági magyarság jövőjét meghatározó felsőoktatási intézmény alapításával kapcsolatos eddigi tapasztalatok összegzése nélkülözhetetlen a további tervek, javaslatok kidolgozásában. „A magyar felsőoktatást illetően Szerbiában számos változás szükséges ahhoz, hogy a magyar kisebbség is európai szintű tudást szerezzen, ugyanakkor megőrizze nemzeti identitását, anyanyelvét és kultúráját”.³⁵ Láthatjuk, hogy a magyar érdekeltségű, új oktatási intézmények alapítása (tehetség gondozó gimnáziumok, *MTTK*) a Vajdaságban a többségi nemzet által magas prioritású figyelemben részesül, folyamatos ellenőrzés alatt áll, továbbá a megkezdett folyamatokra jellemző a késleltetés a helyi bürokrácia részéről. Következetes és kimért hazardírozásra van szükség ahhoz, hogy a felsőoktatás kerékkötői fokozatosan felszámolhatókká váljanak!³⁶

A tömbmagyarság szellemi központját képviselő Szabadka városa hordozója annak a délvidéki magyar politikum által kifejtett, és a nemzeti közösség érdekét tükröző

³³ Kozma, 2004: 87-89.

³⁴ Tóth, 2005: 31.

³⁵ Gábrity, 2006a: 117.

³⁶ Gábrity, 2006d: 24-28.

kezdeményezésnek, amely az önálló magyar felsőoktatás intézményesítését tűzte ki célul a régióban. Szabadka város felsőoktatási hagyománya a XVIII. századig nyúlik vissza. Szabadkán működött a Vajdaság első egyetemi kara, nevezetesen a jogi kar, 1920 és 1940 között. 1945 után következett be a szisztematikus leépítés korszaka a régió felsőoktatásában.³⁷

A szabadkai képviselőház 2003. július 22-én kinevezte az egyetemalapító bizottságot. Miután a bizottság elvégezte az alapítás szakmai indoklását, 2004. március 2-án a szabadkai képviselőház elfogadta a szabadkai állami egyetem koncepcióját, majd a tartományi kormánynak továbbította. A politikai színtér 2004-től kezdve számos meglepetéssel szolgált (többszöri parlamentáris választások, új pártkoalíciók, Montenegró kiválása, alkotmányozási folyamatok, Hága, majd Koszovó elhúzódo kérdése), ezek egyáltalán nem kedveztek a délvidéki magyar politika érdekérvényesítési célkitűzéseinek, így az egyetemalapítással kapcsolatos tervek megvalósításának sem.

A szakértői csoport által kidolgozott tervdokumentum³⁸ – hatástanulmány – részletezi, és indokolja az intézményalapítást. Az alapítás alapérvei és az intézmény társadalomgazdasági hatása 5 év távlatából sem változtak, viszont a felsőoktatási közeg, illetve a környezeti körülmények hoztak jelentős változásokat (EU, Bologna, felsőoktatási törvény, politikai felállás, stb.), amely a megvalósíthatósági tanulmány új erőviszonyokhoz történő idomítását követeli meg.

Gábrity kiemeli a regionális fenntarthatóság szempontját az újonnan alapításra kerülő egyetem esetében. Fontos, hogy „Észak-Bácska és Észak-Bánát régióbeli erőssége, vagyis stratégiai fejlődésében látható legyen az, hogy „elbír” egy egyetemalapítást. Mindemellett „szükséges a vajdasági tartományi- és az újvidéki egyetemi szervek, valamint az alapító szerbiai/vajdasági kormányzati szervek beleegyezése, és nem utolsósorban az akkreditációs bizonylat megszerzése”.³⁹

Gábrity a „szabadkai regionális, magyar/multietnikus” egyetemalapítási kezdeményezést nyomós és határozott érvekkel támasztja alá.⁴⁰ „... Megalapítását eurokonform/integrációs hangvételű, mikro- (Észak-Vajdaság, Szabadka), mezo- (Vajdaság) és makro-regionális (Szabadka–Szeged–Eszék–Temesvár) társadalmi/gazdasági, tudomány- és oktatáspolitikai szükségletekkel indokoljuk.”⁴¹ A szülőföldön maradás ösztönzése az intézményesülő tudásközpont elsődleges célja, amely önálló (az újvidéki egyetemi struktúráktól), és képviseli a nemzeti kisebbségek érdekeit. Fercsik tanulmányában becslésekre hivatkozik, amelyek szerint a Magyarországon felsőfokú végzettséget szerző határon túli fiatalok megközelítőleg 50%-a nem tér haza,⁴² így a

37 Gábrity, 2006c: 105-113.

38 Vajdasági felsőoktatás fejlesztési program, I., II. és III. rész. Az önálló magyar felsőoktatási intézmény igényét feltérképező tanulmányok gyűjteménye. Stratégiai vázlat. HTMH, Budapest. Az MTT archívuma.

39 Gábrity, 2003b: 20.

40 Gábrity, 2005a : 222-224.

41 Gábrity: 2005a: 225.

42 Gödri – Tóth, 2005, idézi: Fercsik, 2008: 124-138.

tanulás, illetve a továbbtanulás valóban egy migrációs csatorna, amely a letelepedés előkészítő szakaszaként is értelmezhető.⁴³ A 2008-ban végzett empirikus kutatások viszont már olyan következtetéseket fogalmaztak meg, amelyek értelmében Magyarország ugródeszka későbbi migrációhoz (Nyugat-Európa felé). Fercsik a fiatal diplomások fokozott emigrálásának megfékezését egy magyar nyelvű, magas színvonalon működő szülőföldi egyetem létrehozásában látja, amely biztosítaná azt az európai szemléletet, és lehetőségeket a hallgatók számára, magasan kvalifikált tanárokkal, oktatókkal, amit Magyarország biztosítani tud.⁴⁴ Ebből is látszik, hogy a nemzeti kisebbségek (így a magyar közösség) szükségletei különböznek a többségi nemzetétől (hiányos szakemberképzés, különböző képzettségi térszerkezeti igények, regionális fejlődés-önszerveződés, határon átvélő kapcsolatépítések). Szabad utat kell biztosítani a tanító- és pedagógusképzés fejlődésnek (óvó-, tanító-, kétszakos tanárképzés, nevelők és művelődésszervezők). Gábrity véleménye szerint az egyetemalapítással lehetőség nyílik magyar nyelvű képzésre, BSc szintig közgazdasági, üzleti és menedzsmenttudományok, műszaki tudományok (politechnikai kar alapítása), kertészettudomány területén, illetve építőmérnök-képzés (magyar/kétnyelvű képzés) és teológiai kar intézményesítésére. Az oktatás és kutatás támogatása érdekében magyar, szerb, horvát, német és angol nyelvű lektorátusok működtetése is fontos a többnemzetiségű egyetemi koncepció megvalósítása során.

A *Szabadkai Egyetem* (továbbiakban: *SZE*), mint multikulturális felsőoktatási intézmény létrehozásának céljai:⁴⁵

- A tudás, a tudomány, a művészetek és a multietnikus kultúra formálása és fejlesztése.
- Az általános, tudományos ismeretek és szaktudás átadása és készségek fejlesztése.
- A továbbképzés és a személyiség autonómiája iránti igény fejlesztése.
- A felsőfokú képzettség nyújtása és a továbbképzés más formái, melyek a felnőttoktatás részét képezik.
- Nemzetközi kapcsolatok fejlesztése a tudás és tudományos ismeretszerzés és –fejlesztés terén.
- A hallgatói mobilitás lehetővé tétele és népszerűsítése, az oktatói, tudományos-kutatói és művészeti munka egyesítése.

Az *SZE* tudatosan formált célrendszerének alapja a regionális fejlesztés, az északi régió területfejlesztési szolgálata, összhangban a modern oktatásszervezési követelményekkel.

⁴³ Fercsik, 2008: 128.

⁴⁴ Fercsik, 2008: 135.

⁴⁵ Gábrity, 2006c: 111-112.

Egyetemalapítás a helyi–regionális elit szemszögéből – helyzetkép 2009

A helyi-regionális elit egyetért az egyetemalapítás szükségességében. Nem különböznek a vélemények arról sem, hogy milyen felsőoktatási intézménynek van igazán létjogosultsága a Délvidéken:

„Ha Erdélyben lennének, és másfél millió magyar élne a Vajdaságban, akkor biztos, hogy azt mondanám, hogy 'jőjjön' a tiszta magyar egyetem.... Mivel azonban a Vajdaságban ennél jóval kevesebb magyar van, nem gondolkodhatunk tiszta magyar egyetemen, mert egyszerűen hallgatóság nem lenne.” (A 2006-ban alakult MTTK dékánjának véleménye.)

A többnemzetiségű intézményalapítási konszenzust támasztja alá az egyetemalapító bizottság tagjának meglátása is, miszerint:

„Ma már a multietnikus irányzat képviselői közül kerülnek ki azok az emberek, akik a jövő egyetemének kérdéséről dönteni fognak, tárgyalni fognak. Fogyatozik az 'ortodox' vonal, a színmagyar egyetemet akaró, asztalt verők tábora...”

Abszolút reálisnak látja a helyi-regionális elit (az akadémiai oligarchia, az állami bürokrácia, és a piac képviselője egyaránt) – egy multietnikus egyetem koncepcióját.

„Ebben a kérdésben a politikumnak meghatározó szerepe van. Ha a politikum ebben felismeri a számára 'szükséges jó dolgokat', amivel aztán operálni tud a különböző politikai kampányok során, akkor fölkarolja ezt a dolgot”.

A dékánasszony kijelentését a magyar tanítóképzés tapasztalataival támasztja alá. Az egyetemalapító bizottság tagjának véleményével kiegészítve az előbbieken leírtakat:

„Vajdaságban, vagyis Szerbiában egy kisebbségnek szüksége van a politikai hangulat kreálására is, mind a nemzetközi, mind a belpolitikai nyomásgyakorlásra”. „... A magyar döntési függetlenség tulajdonképpen nem létezik az Újvidéki Egyetemen belül. Azonban egy szabadkai multietnikus egyetem kereteiben a magyar döntési függetlenségnek több esélye van, főleg ha maga a lokális szféra, vagy az önkormányzat is esetleg magyar érdekeltségű, vagy a tartományi kormányban van magyar húzóerő.” (Az egyetemalapító bizottság tagjának megítélését idézve.)

További érvek a „többnemzetiségű intézményalapítás és magyar érdekérvényesítés” mellett a tartományi oktatási miniszter részéről:

„Ebben az új intézményben legalább 2-3 nyelven történne az oktatás, tehát a délvidéki magyar oktatók eleve előnyben részesülnek (magyar, szerb

nyelven, esetleg angolul oktatnak), duplazzák az oktatást, óraszámot, tanárigényt, csoportosztást hajtanak végre, tehát „gazdaságilag fenntartható kart hoznak létre” és az intézmény égisze mégiscsak a magyarság kezében maradhat. Nem veszítjük el a magyar vonalat...”

„A Szabadkai Egyetemnek 'másabbnak, kicsit különbözőbbnek' kell lennie, mint egy újvidéki integrált egyetem, amely a többségi nemzet számára biztosít (elsősorban) szakembereket.”

A délvidéki magyarság speciális humán erőforrás igényekkel rendelkezik, létszáma kicsi, amelyet csak is egy „rugalmas” egyetem tudna biztosítani. Kérdés, a gazdaság számára, a délvidéki magyarság számára hol lehet ezeket a szükséges szakembereket kinevelni? Milyen képzésekre lesz (tanári–humán erőforrás) lehetőség az SZE-n belül, és mi az amiben a külföldi (elsősorban magyarországi) egyetemekre kell majd számítani?! Mind olyan kérdések, melyek pontos megválaszolásához felmérésekre, tárgyalásokra lesz szükség.

„A rugalmas egyetem egy nem mindennapi fogalom... Mit is értenénk alatta?! Az elképzelések szerint, mondjuk BSc-szinten meg kellene valósítani egy törzsgárdával az alapoktatást, néhány területen, és azután más karokkal együtt, közös oklevél kiadással megszervezni a változatosságot”.

Az oktatás helyszíne változna (a még meglévő határ egyik illetve másik oldalán), vagy „utazó” tanárokkal lehetne megoldani a kezdeti hiányosságokat.

„Így meg tudnánk oldani, hogy egyik évben villamosmérnököket, másik évben erdőmérnököket, a harmadikban fizika tanárokat képeznénk... ezt értem rugalmasság alatt.”- Idézve a tartományi oktatási miniszter érveléseit.

Az eddigi „hosszú lejárátú” intézményi megoldások, mint pl. a *Műszaki Főiskola* (továbbiakban: MF), amely évek óta villamosmérnököket képez, nem megfelelő a délvidéki magyarság fenntartható gazdasági fejlődését illetően.

„Olyan szakembereket kell kiképezni, akik nem egy egyszerű, matematikai képlet alapján megalkotott intézményből kerülnek ki, és erős bennük az „itt-élési igény”.” – A tartományi miniszter (egyben az MF tanára) érvelését idézve.

Akadályokkal szembesülve...

Az interjúalanyok a potenciális SZE legnagyobb akadályai közé sorolták:

(...) Sok minden: Első dolog: Kérdés, hogy a politikum akarja –e?

Ha megérett az idő, és a politikum „megegyezett” ..., akkor nyitották meg az MTTK-t is.

... a megfelelően kvalifikált tanári kar biztosítása, elegendő számban, teljes munkaidőben foglalkoztatott oktatóval – akkreditáció, ...

... tantermek (épület), infrastruktúra, felszerelések, taneszközök hiánya, beruházások hiánya ...

...a minőségi tantervek...

Az egyetemalapítás jogi-technikai és nem kevés esetben politikai-taktikai lépései az empirikus kutatás során nyilatkozó, tapasztalatokkal rendelkező interjúalanyok válaszaik szerint a következőkben összegezhetők: Első lépésként, koncepciót kell kidolgoznia az alapítónak, amelyet a *Köztársasági Felsőoktatási Fejlesztési Tanács* elé kell terjeszteni. Csak a szóban forgó elaborátum illetékes tanács részéről történő elfogadtatását követően hozhatja meg az alapító az alapítói okiratot. A működési engedélyt a *Szerb Oktatási Minisztérium* (továbbiakban: *SZOM*) adja ki, miután az akkreditációs bizottság elfogadta a tanulmányi programokat, a *Nemzeti Felsőoktatási Tanács* (továbbiakban: *NFT*) pedig jóváhagyta az egyéb minőségi kritériumokat. A felsőoktatási intézmény viszonylag szabad a tanterv kialakításában, tudományos kutatói és kiadói tevékenységében, azokat az egyetemi tanácsnak kell jóváhagyni. Szervezeti egységei az önálló kutatóintézetek vagy közös intézetközpontok, karok, informatikai-, kutató-, fejlesztő központok, könyvtárak, laboratóriumok, innovációs központok stb. Szintén a felsőoktatást szabályozó törvényes keretre (egyben egyetemalapítási minimumokra – esetleges akadályokra) hivatkozva, az akadémiai oligarchia képviselőiben nyilatkozó egyetemi tanár véleménye szerint az egyetemnek két formája lehet: akadémiai stúdiumok⁴⁶ és alkalmazott stúdiumok egyeteme.⁴⁷ Előbbiben legalább 5 akkreditált szakot oktatnak legalább 3 tudományterületen. Itt alap-, magiszteri- és doktori képzést is folytatnak. Az alkalmazott tanulmányok egyetemén alap-, speciális- és – ha külön kutató tevékenység is van – magiszteri képzés folyhat.

„A tanulmányi programokat belföldi és külföldi intézményekkel vagy nemzetközi szervezetekkel közösen is meg lehet szervezni. Ezen képzések keretében lehetséges lesz a két-több diploma adása is. Egy külföldi

⁴⁶ univerzitet akademskih studija

⁴⁷ univerzitet primenjenih studija

intézmény, vagy alapítvány, civil szervezet alapítási joga egyelőre korlátozott Szerbiában.” (Az egyetemalapító bizottság tagjának véleményét idézve.)

Az alapítás lehetősége a reformok közepette folyamatosan változik. Adott társadalmi-politikai viszonyok között még tisztázatlan a tartomány alapszabályzata, hatásköreinek kibővítéseiről szóló törvény. Ezek új távlatokat, akciótereket nyithatnak meg a politikai elit előtt, de ezekre fel kell készülni.

„Ismerni és figyelni kell, hogy az új törvények rendelkezései országos, vagy tartományi szinten felelnek-e meg számunkra, és ahhoz kell alkalmazkodni, amely előnyösebb.” (Az egyetemalapító bizottság képviselőjében nyilatkozó interjúalany véleményét idézve.)

Az egyetemalapításra ugyanis (jelen törvényes keretek között is – Omnibusz, 2002. 12-15. szakasz) a *Vajdasági Képviselőház* is jogosult, de a koncepcióval való egyetértésért az *SZOM*-hez, jóváhagyásért az *NFT*-hez kell fordulnia. A szerb kormány tehát igyekszik az állami felsőoktatási intézményeket közvetlenül irányítani. Mindez semmiképpen sem kedvez a kisebbségi felsőoktatásnak, de alkalmazkodva a körülményekhez, és az újgenerációs politikai elit tudására, képességére, jelen körülmények között kell a tartományi magyar politikai érdeket tömörítve a szerb kormányzati, oktatáspolitikai szervek előtt határozottan fellépni – politikai konszenzusokat kiharcolni.

A tartományi oktatási miniszter finanszírozási akadályokat nem lát tartományi szinten:

„Gyakorlatilag két kar (MTTK, MF – kari szintre emelését követően) már pénzelve van, egy harmadik kar kellene. Egy olyan tudományágat kell egyetemi kar formájában Szabadkán létrehozni, amely kielégíti a társadalmi igényeket is, másrészt a tudományágak felosztásával összhangban van, és főleg, amire tudunk megfelelő tanárokat találni, hogy akkreditálni tudjuk az új programokat (ez lehetne mondjuk környezetvédelem, művészetek...)”

Kezdetek, minőségi – humán-infrastruktúrabeli kérdések

A kezdeti bizonytalanságok áthidalására a külföldi vendégtanárok szolgálhatnak megfelelő segítséggel.

„Az anyaországból érkező vendégprofesszorok beilleszkedése a szerbiai programba nem okoz különösebb nehézséget, ha ismerik a tannyelvet és van erről egyetemi kinevezésük. Természetesen világos tanerőhiány esetében lehet ezt kérvényezni. Úgy tudom, hogy például 2007-ben 28 országból 94 vendégtanár volt itt, de az ország nyitásával és a

vízumkorlátok enyhülésével remélhetőleg 2009-10-ben az oktatói és a hallgatói mobilitás is lendületet vesz, amivel operacionalizálni lehet majd az intézménykapcsolatokat, közös szakok nyitása érdekében.” (A Magyarországon vendégtanárként is oktató egyetemi előadó véleményét kiemelve.)

A tartományi oktatásügyi miniszter a Magyarországgal folytatott diplomáciai kudarcként éli meg, hogy egyeztetéseket követően sincs még mindig a két ország között aláírva az az egyezmény, amely értelmében a két ország kölcsönösen elismeri az egyetemi tanári kinevezéseket: „*így a magyarországi tanárokkal nem lehet elvégezni az akkreditációt.*”

A szükséges tanári állomány etnikai megoszlását illetően a Vajdaságban a helyzet a következő: az *Újvidéki Egyetemen* cca. 2 100 tanár és munkatárs közül 8% magyar (az egyetemi karokon 7-8%, míg a főiskolákon 17% körül mozog a magyar tanerő), mintegy 200 személyről van szó. A tanárok életéveik szerint fiatalabbak a főiskolákon, a korosabbak pedig az egyetemi karokon vannak.

„Részben kielégítő a felsőoktatási káderek száma a mérnöki, természettudományi és az orvosi szakon – itt potenciális hiányosságokat a külföldre távozás jelenthet – tudhattuk meg a társadalomtudományok területén tevékenykedő egyetemi tanártól – , nagy a hiány a jogi és minden társadalomtudományi szakon. A pedagógusképzésben és más humán tudományok terén fontos a magyar felsőoktatókat pótolni.”

Az egyik egyetemi tanár, interjúalany tapasztalata azt bizonyítja, hogy magyarul tudó tanárszégéd szinte alig van, tehát hiányzik az utánpótlás.

„Amikor számot vetettünk a Szabadkai Egyetem potenciális tanári gárdájáról, mintegy 150-160 tudományok doktorát tudunk felsorakoztatni” – Az egyetemalapító bizottság tagjának elmondásai alapján. – „Szembesültünk azzal a ténnyel, hogy hiányoznak a fiatalok és a folytonosság a tudomány művelőinek generációi között. 20 éves kiesés van a fiatal kutatói utánpótlásban. Most, tulajdonképpen a jövő gárdájának verbuválásán kell dolgozni, amelyekre majd alapozni lehet. Ha ezt nem tesszük meg az elkövetkező 5-10 évben, akkor nagy gond lesz. A doktoranduszok képzését folyamatossá kell tenni, ebben Magyarország szerepe rendkívül fontos. Tapasztalataim szerint a fiatalok komolyan gondolják a tudománnyal való foglalkozást, érzik ennek a szükségletét, érzik azt, hogy ebben az oktatási rendszerben ők megtalálnák a helyüket. Véleményem szerint nem arról van szó, hogy nem tudunk megfelelő számú fiatalot toborozni, sokkal inkább az a kérdés, hogy intézményeket tudunk-e létrehozni számukra!”⁴⁸

A tartományi oktatási miniszter köztársasági minisztériumi egyeztetésekkel, tárgyalásokkal alátámasztott személyes véleménye szerint:

„A kétszakos tanárképzés abszolút elfogadható, és igény van rá, és meg is valósítható. Ez a világon mindenhol működik, és valójában ez lenne az, ami tulajdonképpen szélesítené a spektrumát a tanári gárdának, és a fiatalok bekapcsolását a szabadkai tanítóképzőbe, azon keresztül pedig a szabadkai egyetem kifejlesztésébe, intézményesítésébe. És ez részben jó, hogy a fiatalok nagy része külföldi kapcsolatokkal rendelkezik már, amit nagyon komolyan lehetne hasznosítani.”

Arra a kérdésre, hogy szükség lenne-e egy – az anyaország (esetleg tartományi kisebbségügyi titkárság, magyar érdekeltségű önkormányzatok) által finanszírozott alapra, amely az SZE által profilozott szakok emberi erőforrás igényére összpontosítana, menedzselné a fiatal oktatók-kutatók nevelését az elkövetkezendő 5-10 évben (PhD-képzések Magyarországon, az EU-ban, speciális profilok, specializáló kurzusok stb.) támogatólagos válasz született. Konkrét elképzelés, akcióterv ezzel kapcsolatban azonban nincs. Nem történt eddig ilyen jellegű kezdeményezés sem. Az egyetemalapító bizottság előbbi véleményét kiegészítve a következőket emelte ki:

„a fiatal oktatók-kutatók kinevelésének menedzselése (önkormányzati szerepvállalással) nem csak egy egyetemalapítás miatt lenne fontos, hanem a vajdasági magyarság létérdeke miatt, a régió fejlesztési céljai okán is.”

A minőségi hiányosságok pótlása sok esetben könnyebb, mint az égető demográfiai irányvonalak megváltoztatása/megfőkezése/visszafordítása. Az egyetemalapító bizottság tagjának meglátása:

„A Szabadkai Egyetemnek egy többnemzetiségű közösség (kb. 500 000 fő) felsőoktatási igényét kell kielégítenie, amihez a szervezési elvek a következők: a nyitottság, a régió igénye felé (gazdasági vagy nyelvi igények), racionalitás, elkerülendő a párhuzamosság a szakok bevezetésében, intézményes együttműködés tervezése, (a már említett) rugalmasság, váltakozó piaciigényes szakok. Az, amit ehhez igen nehéz biztosítani: az egyetemi campus - előírt infrastruktúrával; kinevezett tanerő a tantárgyak 70%-ára és végül több évtizedre biztosított hallgatóság: legalább 3 000-5 000 (jelenleg 3 000 alatt van!).”

További demográfiai negatív trendekre hívja fel a figyelmet egyik interjúalany, miszerint a magyar anyanyelvű iskolások részaránya az összes tanuló számához

viszonyítva a különböző oktatási szinteken évről évre csökken, ami nemcsak azért van, mert kevesebb magyar gyermek születik, hanem azért is, mert továbbtanulási hajlamuk és esélyük is kisebb, mint a többségi nemzetiségé. Elszomorító, hogy hosszú időszakon át csökkent a magyar egyetemi hallgatók száma: 1966/67-ben a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók száma több, mint 4 300 volt – a jelenleginek majdnem kétszerese. 2 000-ben az újvidéki állami felsőoktatási intézményekben csaknem 1 500 hallgató tanult, Szabadkán pedig kb. 1 100. Három év múlva a helyzet megváltozott: 2003-ban Szabadkán már csaknem 1 600 volt a számuk, Újvidéken pedig 1 230. Ennek az lehet az oka, hogy a magyar fiatalok szívesebben választották a magyar vagy részben magyar tannyelvű intézményeket, de közrejátszhatott az olcsóbb albérlet és a könnyebb utazási lehetőség is – az egyetemi tanár tapasztalatait, korábbi empirikus kutatáseredményeit összegezve. Az *MF* tanára is megjegyzi, hogy a szabadkai hallgatói részarány „átszapott” az utóbbi időben. Ez viszont igazolja azt, hogy a délvidéki magyar fiatalok számára Szabadka, mint potenciális egyetemi központ igen is vonzó, és ha „*tudunk biztosítani a felsőoktatás keretein belül anyanyelvű oktatást, akkor erre határozott igény van.*” Ez természetesen nem zárja ki a többségi nemzet képviselőit sem, akik szintén gazdasági és egyéb racionális érveket felsorakoztatva a közeli szabadkai karok közül válogatnak pályaválasztásuk adott pontján.

A fiatalok iskolaválasztási preferenciája is meghatározó egy új egyetem esetében, amely alapításába „*Európa-kompatibilis szakok, programok nélkül nem is érdemes belevágni... Ezek a szakok egyediek, rugalmasak és multidiszciplinárisak kell, hogy legyenek*” – az egyetemi tanár véleménye szerint. A jogászképzés területén, sőt az egyes bölcsészeti szakokon (szociológia, pszichológia, történelem) és a mezőgazdasági képzésben is a magyar hallgatók alulreprezentáltságával találkozunk. Az *MTTK* vezetője, saját intézményének szemszögéből indokolta meg az egyetemalapítást:

„Olyan szakokkal és szakpárosításokkal, amelyek nem találhatók meg, az Újvidéki Egyetemen (történetesen: tamburaszak, egyházi zene-szak, stb.). Ezek nincsenek meg, viszont ezeknek létjogosultságuk van.” „A szakmai érdeklődése mellett (amely sok esetben meg is lenne a hallgató részéről), döntő az oktatási intézmény közelsége és tannyelve.”

Ezekben a tényekben minden interjúalany egyetért, és megfogalmazzák az többnemzeti egyetemalapítási koncepció alpmomentumát, amelyben az anyanyelv mellett szükség van az államnyelv (és további idegen nyelvek) elsajátítására, mert csak ez biztosítja a délvidéki magyarság munkaerő-piaci érvényesülését a Szerbiai és közeli európai körülmények között.

Fokozatos lépések... fenntarthatósági szempontok

„A kisebbségi tudományművelést elsősorban a magyar felsőoktatási intézményekbe érdemes összpontosítani, és csak hiánypótlás esetében a civil tudományos társaságokra támaszkodni. A bezárkózást azonban nem szabad megengedni. Stratégiában kell gondolkodni, egyfajta magyar „bolognai folyamatban”, amely kidolgozza azt a lehetőséget, hogy intézményeink átjárhatósága (oktatók, tanulók) már nem függ a szomszédos állam akaratától. Így a határon túli térségek felé létrejönne egy intézményes magyar nyelvű tudástranzfer, ami a magyar gazdaság presztízsét is növelné.” (Az egyetemalapító bizottság tagjának meglátása mindenképpen integrálandó a szabadkai egyetemkoncepcióba.)

A helyi-regionális elit megszólaltatott képviselői hangsúlyozzák:

„Az intézményesülő egyetemnek nyitottnak kell lennie: szoros kapcsolatot kell kiépítenie a gazdasággal (transzfer), amely nélkülözhetetlen lesz a folyamatos kutatómunkához, figyelembe véve a versenyhelyzet kialakulását a határ menti egyetemek között, hiszen ma a magyar nyelvű intézmények közötti kapcsolatokra nem jellemző a funkciómegosztásra való törekvés.” *„Az egyetem szintjén az egymással kapcsolatban álló tudományos-kutató és fejlesztési szervezetek rendszere ma még igen laza, ezért akár a nem egyetemi jellegű kutató, fejlesztő és egyéb intézményeket is fejleszteni kell.”* – *A tudományos műhely vezetőjének meglátását idézve.* – *„A régió tudományos potenciálját (Szabadka és Szeged vonzáskörzetében) alkotó tudományos kutatóintézetek, technológiai transzferközpontok, innovációs központok vagy ipari intézetek száma a Vajdaságban alacsony, hiányzik a társadalomtudományi, humánorientált kutatóintézeti szféra.”*

A térség a „légiesedő” határokkal megnyílik. *„Nagyobb-tágabb régiós munkaerő-piaci igények merülnek fel, amely elsősorban gyakorlati jellegű és rugalmas tudáselemeket igényel, a multidiszciplináris képzettségeket helyezik előtérbe. Ezekhez a valós munkaerő-piaci igényekhez kell igazítani a szakok, karok megnyitását. Nem szabad ugyanakkor figyelmen kívül hagyni a munkaerő fluktuációt és a határon átvélő mozgásokat.”* – Vélik a térség felsőoktatási problematikáját jól ismerő helyi-regionális elit képviselői.

Közös álláspontra helyezkedik a helyi-regionális elit az intézményalapítás további lépéseit, azok prioritását illetően is. A három soron következő feladat:

1. Megvárni a törvényt, hogy elkészülhessen a kétszakos tanárképzés akkreditációja. Majd ennek értelmében *Pedagógiai Karrá* alakítani át az *MTTK*-t.
2. Kari szintre emelni az *MF*-et.

3. Harmadik lépésként pedig meg kell találni azt a harmadik tudományterületet, amely alkalmas adott humánerőforrás-infrastruktúrával működni.

A kétszakos tanárképzésben a tanítóképző esetében is be kell vezetni a multietnikus nevelést, vagyis a gazdaságossági és racionalitási elvek miatt be kell vezetni a kétnyelvű (többsnyelvű) képzést! A továbbiakban (a jövőben) az *MTTK* számára a követendő példa: „A finnországi Joensuu Egyetem perifériális helyzetéből, kicsi méretéből adódóan, valamint az adott bizonytalan társadalom-gazdasági helyzetnek köszönhetően rákényszerült a változásra. Kitűnő példája annak, hogyan tud a tanárképzés, a hiányzó üzleti-vállalkozói, illetve műszaki képzések hiányában üzleti irányultságú intézménnyé fejlődni. Regionális dimenzióban történő gondolkodás, kicsi méret, személyesség, perifériából adódó összetartás, rugalmasság, kiemelt prioritású szakterülettel, amely mint húzóág működteti a folyamatokat.”⁴⁹

Következtetések

Gábrity a vajdasági kisebbségi közeg oktatását érintő aktuális problémák között említi a kisebbségek esélyegyenlőtlenségének fokozatos konzerválódását. Jelen van a többségi hallgatói kontingensre jellemző számbeli növekedés, expanzió, azonban ez számos regionális egyenlőtlenséget is magában hordoz. Differenciálódik a vajdasági magyarság oktatási háttere (továbbtanulás, iskolavégzettség) a tekintetben, hogy valaki a tömbben él vagy a szórványban, falun és városon.⁵⁰ A legjelentősebb regionális egyenlőtlenségek a felsőoktatás területén jutnak kifejezésre.⁵¹ Sajnálatos megállapítás, hogy a munkaerő-piaci affirmációkat javítani a képzések éppen ezen formája tudja. Folyamatos a kisebbségi közeg, így a vajdasági magyarság többségi nemzettel szemben vívott kompenzációs harca. A nyelvhasználat terén megmutatkozó determinisztikus különbségek erősítik az esélyegyenlőtlenséget (lehet szó felsőoktatásról, felnőttképzésről, munkába állásról egyaránt). A magyar nyelven tanulás lényegében a vajdasági magyar fiatal számára az oktatási rendszerben maradás feltétele. Lemaradásuk oka nem képességeik gyengeségében keresendő, ugyanis „esélyegyenlőségük csökken az államnyelv ismeretének hiányában és az anyanyelvű iskolai tagozatok, vagy a minőséges tanári káder, tankönyvek nélkülözése miatt.”⁵²

A megoldásra váró intézményalapítás jellegzetességei a Délvidéken a következők:

⁴⁹ Hrubos, 2004: 30.

⁵⁰ Gábrity, 2008a: 31-108.

⁵¹ Takács, 2008b: 271-283.

⁵² Gábrity, 2006a: 61-122.

- A forrásszabályozási és egyéb gazdasági-racionalitási elvek is amellet szólnak, hogy a Délvidéken egy multietnikus felsőoktatási intézményt kell alapítani. Az anyaországi források szűkösek, nem mutatkozik hajlandóság újabb önálló felsőoktatási intézmény finanszírozására, kihelyezett tagozat indítására a Kárpát-medencében. Viszont a tartományi szinten érdeket érvényesítő nemzeti kisebbségek, felismerve a probléma jelentőségét, képesek lennének a cél érdekében koncentrálni erejüket. A multietnikus hagyományok szellemében kiépülő intézmény nem adhat okot diszkriminációra (csak pozitív értelemben). A többnemzetiségű Vajdaság lehet csak képes egy többnemzetiségű, a tartomány etnikumai számára létrehozott felsőoktatási intézmény alapítására, működtetésére.
- A délvidéki helyi-regionális elit a Kárpát-medence régióinak tapasztalataival is tudatosan érvelve, más koncepcióban gondolkodik! Számukra a multietnikus egyetem az, amely a megoldást jelenthetné a délvidéki magyar felsőoktatás problémáira. A magánegyetem-alapításhoz kevésnek érzik a magyarság kondícióit, így inkább állami intézmény alapításában gondolkodnak (a tartomány segítségével), a pénzügyi fenntarthatóság egyszerűbb megvalósítása miatt is.
- Az intézmény „regionális” mivolta csak rövid utalások erejéig jelenik meg az interjúalanyok nyilatkozatában, a területfejlesztési funkció nem tudatos. Inkább nemzeti-identitásmegőrző feladatokként kezelik az intézményalapítást. Az európai intézményalapítási tendenciákat azonban nem szabad szem elől téveszteni, és ezeket kell egy készülő intézményalapítási koncepcióba beépíteni.
- A támogatáspolitikai reformjainak célkitűzései változatlanok: a tartós szülőföldön maradás, munkaerő-piaci esélyek javítása, egy új, nem csak az eddigi (kevésbé funkcionális) alapítványi rendszer által finanszírozott keretben, ahol egy etnikai helyett versenyképes (regionális, határokon átnyúló) egyetemi modell kialakítása lesz szükséges.⁵³ A felsőoktatási intézmény magára vállalja a régiófejlesztés feladatköreit is, EU-s forrásokkal kalkulál, projektmenedzsment elvek mentén működik.
- A kisebbségi politizálás hangvétele: a közösségi önmeghatározás etnikai közösségfelfogás kell, hogy legyen – multietnikai síkon, ellenségkép formálása nélkül. Fontos a más csoportok jellemzőiből történő mozaikszerű „építkezés”, ami a vajdasági lakosság esetében a több lábbon állást, a szerteágazó érdekérvényesítés lehetőségét jelenthetné. A határközi együttműködésekkel erősíthetők ezek a szálak, mindazon által, hogy a területazonosság modern eszközeivel – a regionális fejlesztésekkel a térség

53 Egyed, 2005: 60.

egyébirányú felzárkóztatása is megvalósítható. A hivatalos nyelvhasználat lehetőségét ki kell használni az önmeghatározás gyakorlása során, a meglévő közös kulturális értékeken, örökségen pedig meg kell tudni osztózni. A közös történelmi tudat a Vajdaság, mint régió szellemiségét áthatja, ahol a jövőformáló irányzatok a közös felsőoktatási intézményben végzett nemzedékek kezében összpontosulnak majd.

- Stratégiai célkitűzés: felzárkózás a többségi nemzethez, az anyaországához egyaránt.⁵⁴

Multietnikus egyetem mihamarabbi alapítását kell magára vállalnia a helyi-regionális elitnek. A tanulmány hipotézisét a szakértői vélemények alátámasztják, ugyanis a Délvidéken nem hozható létre önálló magyar felsőoktatási intézmény. Hálózatépítési együttműködés működtetése lehetséges, elsősorban a már létező pozitív tapasztalatok adaptálhatóságára támaszkodva. A határokon átívelő, széles regionális érdekeket kiszolgáló felsőoktatási koncepció lehet csak működőképes, ez teremthet jövőt a régióban.

Irodalomjegyzék

BERÉNYI, 2005

Berényi Dénes: *Eredmények, következtetések és javaslatok összefoglalása*. In: GÁBRITY Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 13-23.

EGYED, 2005

Egyed Albert: *A magyarországi felsőoktatási és kutatófejlesztési támogatáspolitikai kvantitatív és kvalitatív elemzése*. In: GÁBRITY Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 41-61.

FERCSIK, 2008

Fercsik Rita: *Szülőföldről a hazába – és vissza?* In: SZARKA László – KÖTÉL Emőke (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest 2008. 124-138.

⁵⁴ Kozma, 2005b: 176.

- GÁBRITY, 2003a Gábrity Molnár Irén: *Az értelmiségpótlás körülményei*. In: GÁBRITYNÉ Molnár Irén és MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek*. MTT, Szabadka 2003. 287-329.
- GÁBRITY, 2003b Gábrity Molnár Irén: *Anyanyelvű felsőoktatás feltételei a Vajdaságban*. In: *A vajdasági magyar felsőoktatási konferencia publikációs anyaga*. Magyar Nemzeti Tanács, Szabadka 2003.
- GÁBRITY, 2005a Gábrity Molnár Irén: *Magyar vagy multietnikus egyetem alapításának indoklása Vajdaságban*. In: KONTRA Miklós (szerk.): *Sült galamb? Magyar egyetemi tankönyvpolitika*. Forum, Somorja – Dunaszerdahely 2005. 211-228.
- GÁBRITY, 2005b Gábrity Molnár Irén: *Útkereszteződés – avagy az anyaországi támogatások vajdasági légköre*. In: GÁBRITY Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 65-87.
- GÁBRITY, 2005c Gábrity Molnár Irén: *A kihelyezett tagozatok támogatásának hasznosulása*. In: GÁBRITY Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 165-195.
- GÁBRITY, 2006a Gábrity Molnár Irén: *Oktatásunk jövője*. In: GÁBRITYNÉ Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa. (szerk.): *Oktatási oknyomozó*. MTT, Szabadka 2006. 61-122.
- GÁBRITY, 2006b Gábrity Molnár Irén: *Oktatásügy – a tudásalapú társadalom felé*. In: GÁBRITYNÉ Molnár Irén és RICZ András (szerk.): *Kistérségek élettereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. RTT, Szabadka 2006. 103-130.
- GÁBRITY, 2006c Gábrity Molnár Irén: *A vajdasági magyar felsőoktatás szerveződése*. In: JUHÁSZ Erika. (szerk.): *Régió és oktatás*. Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, Debrecen 2006. 105-113.

- GÁBRITY, 2006d Gábrity Molnár Irén: *Felszámolhatók a felsőoktatás kerékkötői?* = In: *Aracs*, 2006. VI. évf. 3. sz. 24-28.
- GÁBRITY, 2008a Gábrity Molnár Irén: *A régió felnőttoktatási rendszerének jellegzetességei*. In: GÁBRITY Molnár Irén (szerk.): *Képzettek a jövő. A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában*. RTT, Szabadka 2008. 31-108.
- GÁBRITY, 2008b Gábrity Molnár Irén: *A bolognai folyamat Szerbiában az Újvidéki Egyetem példáján*. In.: KOZMA Tamás – RÉBAY Magdolna (szerk.): *A bolognai folyamat Közép Európában*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2008. 107-128.
- GÁBRITY, 2008c Gábrity Molnár Irén: *Oktatásunk láttelepe*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Újvidék – Szabadka 2008. 16-19., 82-101.
- HORVÁTH, 2003: *A területi fejlődést befolyásoló tényezők a posztindusztriális Európában*. In: HORVÁTH Gyula (szerk.): *Európai regionális politika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 193-197.
- HRUBOS 2004 Hrubos Ildikó (szerk.): *A gazdálkodó egyetem*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2004. 14-129.
- KOZMA, 2004 Kozma Tamás: *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2004. 78-90.
- KKOZMA, 2005a Kozma Tamás: *Kisebbségi felsőoktatási és tudományos szervezési kezdeményezések Közép- és Kelet-Európában*. In: GÁBRITY Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 35-39.
- KOZMA, 2005b Kozma Tamás: *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2005. 162-182.
- MANDEL, 2007 Mandel Kinga: *A román felsőoktatás-politika változásai 1990-2003 között*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár 2007. 9-30.

- MEZEI 2007 Mezei Katalin: *A felsőoktatás és a területi fejlődés kapcsolata, elméleti összefüggései*. In.: RECHNITZER János – SMAHÓ Melinda (szerk.): *Unirégió – Egyetek a határ menti együttműködésben*. MTA RKK, Pécs-Győr 73-104.
- RÁC, 2008 Rác Lívia: *A humánerőforrás oktatásának finanszírozása*. In: GÁBRITY Molnár Irén és MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Regionális erőnlét*. MTT, Szabadka 2008. 293-317.
- RECHNITZER – SMAHÓ, 2007 Rechnitzer János – Smahó Melinda: *Interregionális, határ menti kapcsolatok*. In.: RECHNITZER János – SMAHÓ Melinda (szerk.): *Unirégió – Egyetek a határ menti együttműködésben*. MTA RKK, Pécs-Győr 2007. 52-71.
- STRATEGIJA, 2007 Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije za period od 2007 do 2012. godine.
- T. MIRNICS, 2005 T. Mirnic Zsuzsanna: *A szülőföldtől a tudományig. Az anyaországi PhD ösztöndíjak hasznosulásának vizsgálata*. In: GÁBRITY Molnár Irén, MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 131.
- TAKÁCS, 2008a Takács Zoltán: *A szerb oktatási rendszer lokális kompetenciáinak mérlege – regionális fejlesztési távlatok*. In: BUDAY-SÁNTHA Attila, HEGYI Judit, RÁCZ Szilárd (szerk.): *Önkormányzatok gazdálkodása – helyi fejlesztések*. PTE KTK, Pécs 389-394.
- TAKÁCS, 2008b Takács Zoltán: *A felsőoktatás regionális dimenziói a Vajdaságban*. In: BUDAY-SÁNTHA Attila – ZEMPLÉNYINÉ Bartha Júlia (szerk.): *Évkönyv*. PTE KTK, Pécs 2008. 271-283.
- ZAKON, 2002 Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti Autonomne Pokrajine (2002)= Szerbia Köztársaság Hivatalos Közlönye. 6. sz.
- ZAKON, 2005 Zakon o visokom obrazovanju (2005)= Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye. 76. sz.